

“Архивите на планетата” на Албер Кан

Богатият френски банкер и филантроп Албер Кан лансира в началото на миналия век многобройни проекти, имащи за цел по-доброто разбиране на “чужденеца”, на Другия, както сега бихме го нарекли. Между тях е “Архивите на планетата”, който заедно с това е опит за съставяне на визуална енциклопедия на света, своего рода иконографска памет за “начините на живот, призвани да изчезнат”.

Как започва всичко? Една юлска сутрин на 1908 Албер Кан оборудва младия си служител Албер Дютертр – втори механик-шофьор, с фотографски апарат за стереоскопични стъклени пластини. След стаж за въвеждане в тайнството на снимането и два месеца интензивни тренировки, Кан заявява на чирака фотограф, че “в скоро време ще го заведе на едно много голямо пътешествие”. Те ще пътуват “около света” петнайсет месеца: Ню Йорк, Чикаго, Сан Франциско, Хаваите, Япония, Китай и Шри Ланка, ще прекосят Индийския океан и през Суецкия канал ще стигнат до Черно море... Това околосветско пътешествие ще даде възможност зараждащият се проект “Архивите на планетата” да съзрее.

Албер Кан се връща в Булон през март 1900 (1910?) с 4000 снимки: градски пейзажи с улични сцени, големи пейзажи и големи паметници, градини в Далечния Изток... Но само 2500 от тях са годни за употреба. Колкото до 650-те аутохрома, нито един от тях не може да се използва. А що се отнася до 3000 метра филмова лента, до нас са стигнали само 756 метра; плановете са лошо експонирани и неясни, панорамните снимки са много бързи, за да могат да се гледат. Младият Албер Дютертр вече никога няма да работи за Албер Кан като оператор.

Банкерът филантроп си дава сметка, че трябва да наеме професионалисти, ако иска да осъществи успешно амбициозния си проект. Особено внимателен към техническите новости в условията на демократизация на фотографията, илюстрирана отлично от девиза на американската компания *Eastman*, гласящ “*Press the button, we do the rest*” (“Натисни копчето, ние ще направим останалото”), Албер Кан не бърза с избора, за да не прави грешките от първото си пътуване с Албер Дютертр. И ако лесно избира 35 мм лента за заснемане на движещи се изображения, то по-трудно намира решението за фотографската обработка. Той не се спира на черно-белите фотографии, а на аутохрома като метод за получаване на цветни фотографии.

Какъв е този метод? (1) През пролетта на 1904 братята Огюст и Луи Люмиер представят пред Академията на науките на Франция своето ново изобретение:

аутохромната фотографска плака или първият индустриален метод за цветна фотография, който навлиза в масово производство през 1907. Процесът се състои в покриването на стъклената плака със специален прозрачен лак (основа), върху която се нанася тънък слой фино гранулирано картофено нишесте. Гранулите се разпределят на три еднакви части, оцветени поотделно в оранжево-червено, синьо-виолетово и зелено. Така се получава плътен цветен мозаечен филтър, върху който се полага втори гланциран прозрачен слой. Върху тази втора основа се нанасяла светочувствителната към целия спектър ортохроматична емулсия, позната от черно-бялата фотография. Гранулираната оцветена емулсия служела за филтриране на светлината, която рисува изображението преди да достигне до бромидната емулсия – тази, която “запомня” изображението. Ето защо тези първи цветни фотографски плаки се поставяли във фотоапарата с цветния слой към обектива.

Методът аутохром, създаден от братята Люмиер, е много дързък за времето си. След проявяването получената фотография си остава единственото изображение, от което е невъзможно да се направят копия. Освен това не позволява да се правят моментални снимки. Времето на експониране е деликатно и често пъти резултатът е разочароващ. И все пак смелият Кан избира цветната фотография и трудностите, които я съпътстват.

Първите, вероятно експериментални фотографски мисии, биват организирани между 1909 и 1911 в долината на Лоара. Резултатите са убедителни и през 1911 Албер Кан решава да даде гласност на проекта си. Щом споменава публично за “Архивите на планетата”, братята Емил и Шарл Пате решават да финансират от своя страна “Архивите на словото” от името на Сорбоната. В духа на времето опитите за събиране на научна документация, да не кажем – на научна колекция, са следствие от появилата се мода да се записват звук и образ, но най-вече от идеята на позитивизма, според която фотографията и кинематографията отразяват света обективно! За ръководител на проекта “Архивите на планетата” Кан търси признат учен: “Трябва ми активен човек, достатъчно млад, свикнал да пътува и да преподава, който да е компетентен географ”. И възлага на Жан Брюн задачата да “централизира и организира документите, които трябва да бъдат включени”. Жан Брюн, автор на “География на населението: опит за позитивна класификация, принципи и примери”, предлага два вида мисии:

Глобални мисии: “хора с призната компетентност да бъдат натоварени със задачата да проучват сложни случаи и да регистрират факти от различен порядък. Те трябва веднага да заминат в бързо променящите се страни като Китай и Мароко”

Специализирани мисии: “Със задачата да проучват серия факти в определен контекст – например живота на дадена група лапонци, обичаите на интересна група араби, които не са бедуини в Централна Арабия, да отразяват живота в определена долина в Пиринеите или начините, по които извършват своята дейност рибарите от различни националности, прекарващи част от живота си в Северно море”.

Съгласно този метод Жан Брюн създава екипи от оператори. Мисиите не се организират лесно, още повече, че Албер Кан иска фотографите да бъдат придружавани от учени. Самият Жан Брюн участва в много мисии и предприема три пътувания за наблюдение в опустошени от войната области. От там донася хиляда аутохромни снимки, които илюстрират “самоубийството на Европа” и бележат “географията на историята”. Така Испания, Италия, Северна Африка и Балканите стават скъпи на Брюн земи за изследване.

Ако нито един учен не може да се присъедини към операторите, то Брюн ги обучава по география на населението и ги инструктира как да снимат. Освен това поддържа връзка с военните и дипломатическите органи. Операторите работят в много благоприятен контекст и среда. Научната гаранция, която Брюн и Анри Бергсон дават на проектите на Албер Кан, отваря много врати: на Балканите, където Брюн е изпратен от Министерството на външните работи през 1912-13, в Мароко, Сирия, Япония, Канада...

Изключително изящните пастелни цветове на аутохромните изображения, които са се гледали в специално направени “светещи кутии” или са се прожектирали върху екран, за кратко време стават много популярни в развитите страни на Европа и в САЩ. Фотографите са наричани във всички описания на проекта оператори. В повечето случаи персонажите са анонимни – хора от града и селото, облечени в типичните за страната си дрехи. Те са се доверили на странстващия фотограф и спокойно са погледнали в обектива – какво спокойствие излъчват тези изображения, създадени малко преди първата Световна катастрофа...

В началото на проекта фотографите са носели със себе си куфар-лаборатория, за да проявяват на място цветните диапозитиви. В някои случаи резултатите били задоволителни, но се установило, че при една и съща емулсия, проявена в различни точки на планетата, резултатите не са еднакви. Това наложило да се промени тактиката. На място се правило само първото проявяване, което давало възможност на фотографа да се убеди, че диапозитивът е правилно експониран. Втората фаза на проявяването и окончателното стабилизиране на цветното аутохромно изображение се правело в

Париж. Това подобрява крайното качество на аутохромите – а сега, при проверката на времето, се убеждаваме, че наистина резултатите са много по-добри от втората фаза на проекта.

Фотографската и филмова лаборатория на “Архивите на планетата” наброявала общо 11 сътрудници: осем за фиксираните изображения и трима за движещите се изображения. От 1911 до 1931 те събират около 72 000 аутохромни плаки (основно 9 x 12 см, а понякога 13 x 18 см), 4 000 стереоскопични плаки и 18 000 метра нитратен филм 35 мм. Тази огромна документация отразява живота в близо 40 страни.

При мисиите си фотографите спазват стриктно класификацията на Брюн от четири сектора:

- география на основните жизнени потребности (“Човекът се подчинява на основните си нужди: храна, облекло, сън. Къщага му е съществен феномен”)
- география на експлоатацията на земята (“Човекът разчита на земята, той предвижда и изпреварва бъдещите си изисквания, започва да обработва земята, да опитомява животните, да експлоатира мини и кариери)
- политическа и социална география (“Навсякъде човекът живее в група. Появяват се семейството, обществата, разделянето на земята, законодателството”)
- география на историята (“Човекът създава държави. Корените на човешката история са навсякъде. Ала историята се състои от най-сложните и най-отдалечените от елементарните географски условия елементи”)

Съдържанието на “Архивите” обхваща различните етапи на географията на населението и се разпределя в две основни групи: в първата виждаме пейзажи, къщи, паметници, т.е. околната среда и местообитанието, а във втората откриваме различни празници, изкуства, прочути хора, военни сцени, т.е. социална и политическа география.

Филмите в “Архивите на планетата” са заснети главно във Франция.

Работническите манифестации и стачки, конгресът в Тур, политическият и дипломатическият живот – всичко, което може да доведе до размисъл за постигане на траен мир, интересува Кан и Брюн.

Прожекциите на аутохроми и филми, организирани в Булон между 1913 и 1930 в чест на гостите на Кан, са записани в дневниците, където са отбелязани представените теми и поканените лица. Състояли са се не по-малко от 833 прожекции на аутохроми по 75 теми и 555 прожекции на филми, представящи 177 теми.

Финансовата криза през 30-те години разорява Албер Кан и не му позволява да продължи филантропските си дейности. Колекциите му са прехвърлени в библиотеката във Венсен; части от фондовете са поверени на Френската национална библиотека и на Националния архив, трети задигнати от нацистите. Албер Кан умира в имението си наскоро след поражението на Франция през 1940. Всички колекции на Албер Кан, между които и пълната серия аутохроми, се съхраняват днес в музея “Албер Кан”, собственост на Генералния съвет на департамента Горна Сена. Там се полагат изключителни грижи за съхранението, реставрирането и разумното, изключително качествено дигитализиране на архива. Поради своята крехкост, висока стойност и главно заради специалните условия, при които се съхраняват оригиналите, не е прието аутохроми от колекцията “Архивите на планетата” да напускат музея и специалните климатизирани хранилища.

Част от духа на “Архивите на планетата” се разкрива пред българската публика, благодарение на изложбата на 100 аутохроми от България, Балканите и целия свят, представена в Националната художествена галерия в София през 2011 и продължаваща да обикаля страната ни. Неин комисар е видният български фотограф Иво Хаджимишев. “В изготвянето на изложбата съм спазил изискването на музея изображенията да не се ретушират или коригират цветово и по плътност. Сигнатурите и кратките обяснителни текстове са оригиналните – без редакция и допълнения – така, както са описани още по времето на заснемането”. От всички 72 000 аутохрома Иво Хаджимишев разглежда едва 1139 изображения, които са обработени по съвременните технологии. Служителите в музея са сканирали всички изображения, заснети на територията на България - общо 66 аутохрома от България по време на “кампаниите” през 1913 и 1918. 41 от тях с формат 9/13 см са включени в изложбата, организирана от посолството на Френския институт в България. Към подборката са добавени първите цветни изображения, заснети на Балканите, заедно с други, донесени от Европа, Африка, Азия... Първото заснемане по нашите земи е направено от фотографа Стефан Пасе през септември 1913 – Мелник. Вторият фотограф, който снима в София и околностите на града – главно във Владая – се нарича Леон Бюзи. На него дължим прекрасния интериор на храм “Александър Невски”, заснет 1918 (храмът е открит 1923).

Загрижен да покаже действителността, Албер Кан подбира приоритетно аутохроми, принадлежащи към “географията на основните потребности”, тоест фотографии, свързани с цветни и светлинни ефекти: пейзажи, залежи, езерца и алеи... Но той не

пропуска и ужасните картини от войната, като ги използва “за да образова елита чрез натрупване на знанието по сравнителния метод”. Или ако използваме любимата на филантропа формула – той се опитва “да организира бъдещето”.

Петя Александрова

Бележки:

1. Данните са взети от каталога на изложбата: Албер Кан, “Един французин фотографира света”, издание на Министерство на културата в България и Френски институт в България, 2011
2. “Методът, който е предмет на настоящето съобщение, се основава на използването на оцветени частици, които се полагат в един слой върху стъклена пластина, след това се покриват с подходящ лак и накрая със слой светочувствителна емулсия. Така подготвената плака се експонира от обратната страна, проявява се и полученото се изображение пресъздава цветовете на фографирания оригинал чрез прозрачен обратим образ – диапозитив”. Луи Люмиер пред Академията на науките, Париж, 30.05.1904 г.